

Uldis Tīrons

Atmiņā nogrimušais arhipelāgs

Annes Aplbaumas grāmata par gulaga vēsturi liek domāt par tukšuma nozīmi vēsturē un galvā. Uldis Tīrons

"Kas tas ir – gulags?" man jautāja meitene, kas ne tik sen bija beigusi provinces vidusskolu. Viņa apgalvoja, ka skolā par to neesot teikts ne vārda, un noliedza, ka būtu slikti mācījusies. Tad viņa padomāja un piebilda: "Bet mans vectēvs *tur* ir bijis."

Šajā ziņā Annes Aplbaumas grāmata *Gulags: padomju nometņu vēsture* šķiet iznākusi par vēlu. (Pamēģināsim iztēloties pasauli, kurā jebkādas liecības vai grāmatas par nacisma režīmu pirmo reizi kļūst pieejamas, teiksim, trīsdesmit gadus pēc Otrā pasaules kara beigām, ap kādu 1973. gadu, tas ir, gadu, kad iznāca Aleksandra Solžeņicina *Gulaga arhipelāgs*.) Bet varbūt nevis Aplbaumas grāmata iznākusi par vēlu – tai arī nebija īstas iespējas iznākt ātrāk, jo padomju arhīvi kļūva daļēji pieejami tikai pēc PSRS sabrukuma, tāpat kā jebkurš ar gulagu saistīts pētniecības darbs Krievijas teritorijā kļūva iespējams tikai pēc 1991. gada –, bet nogremdēta ir pati interese par gulagu. Kaut kādā mērā tas attiecas arī uz mani pašu, kas raksta šo rakstu – vismaz ja runa ir tieši par šo grāmatu, lai gan tāpat arī par divām citām, līdz šim nozīmīgākajām grāmatām par padomju teroru – Aleksandra Solžeņicina *Gulaga arhipelāgu* un Roberta Konkvesta *Lielo teroru*. Abas šīs grāmatas es lasīju, šķiet, ap 1980. gadu vai mazliet agrāk, nosacītas slepenības apstākļos, un šis klusais "noziegums" izraisīja manī saldas, sazvērnieciskas pretošanos jūtas, taču runa bija tikai par pašu aizliegtās lasīšanas faktu, tikmēr šausmas, par ko tur bija rakstīts, manu dzīvi nekā neiespaidoja, domāšanos un sarunu nozīmē to it kā nebija bijis, lai gan turpat līdzās joprojām atradās gan šo noziegumu vaininieki, gan upuri. Kad 1990. gadā varēja parakstīties uz Solžeņicina kopotajiem rakstiem kā pielikumu žurnālam *Novij Mir*, tas joprojām likās kaut kas neticams; pēdējos Solžeņicina kopoto rakstu sējumus es tā arī nesaņēmu, jo Padomju Savienība jau bija sabrukusi – un kopā ar to arī interese par Solžeņicinu un lielo padomju teroru.

Runājot par krieviem pašiem, Anne Aplbauma atzīmē, ka pat 20. gadsimta vidus notikumi lielākajai daļai no viņiem liekas kā sena vēsture. Arī viņas grāmata šķiet uzrakstīta lasītājiem, kuri varētu būt nokrituši no Mēness un nekad neko nav dzirdējuši par gulagu. Visdrīzāk tādu nav mazums, bet vēl vairāk ir to, kuriem pašas zināšanas par gulagu ir tikai ideoloģiska shēma, ar kuras palīdzību orientēties tikpat shematiskā pasaulē. Šādas dīvainas, pilnīgi svešas gulaga pasaules iespaidu pastiprina arī pārāk tiešais oriģinālais atveidojums latviešu valodā, lai gan mūsu valoda jau paspējusi sevī iekļaut daudzus no gulagā dzimušajiem vārdiem, priekšstatiem un reālijām. Latviski

dīvaini šķiet *NKVD* darbinieki, kas soļo "pāri tundrai, tērpušies biezās kažokos un stingros zābakos", vai arī dubļi, runājot par neapdzīvotu taigu, vai jau pavisam komiski: "Katrs no mums saņēma garās apakšbikses, kā arī melnu tuniku (!)..." Es ticu, ka anglu valodā tieši tā arī rakstīts, tomēr vajadzētu mazliet vairāk iztēles un padomju pieredzes, runājot par tunikām kā padomju koncentrācijas nometņu ieslodzīto apģērba gabalu. Rēķinoties ar amerikānisku neziņu, tiek skaidroti daudzi vārdi, kas padomju pieredzes lasītājiem varētu likties pašsaprotami – čefirs, tundra, taiga, balanda, baraka, etaps, feldšeris, kolhozs, kulaks, mahorka, parašas, psišuška, samizdats, stahanovietis, vaļinki, zeks, zona... Daudzi vārdi vienkārši atstāti krieviski, tos netulkojot, tikai skaidrojot, līdz ar to pieņemot, ka Rietumu pasaulē nekā tamlīdzīga nav, piemēram, *baņa* (pirts – krievu val.), kas laikam taču autore sprāt ir pilnīgi unikāls krievu veidojums. Krievu valodas zinātnājs pārsteigs arī nometnes termina *dohodjagi* (mirstošie, burtiski – "aizejošie") skaidrojums, vārdu *dohoditj* tulkojot kā "sasniegt" un attiecīgi ironizējot par mirstošajiem kā "sociālismu sasniegušajiem". Taču pat pie manas sākotnējās visai piesardzīgās attieksmes pret jauno gulaga grāmatu, manuprāt, Aplbauma spējusi izvairīties no tās naivās nesapratnes, kas, runājot par padomju sistēmu, bija gaidāma no Rietumu vēsturnieka, bet viņas godprātīgie skaidrojumi noderēs cilvēkiem, kuri laimīgā kārtā par gulagu neko nezina.

Rakstot iepriekšējo rindkopu, es ievēroju savu visai divdomīgo "zinātāja" pozīciju, kas, iespējams, izrietēja no pārliecības, ka gandrīz visu, par ko Aplbauma raksta, es jau kaut kā zinu. Es pazinu valodu, es pazinu padomju ikdienu, un acīmredzami, ka galvenie avoti, uz kuriem Aplbauma bija balstījies, bija arī "manējie" – Aleksandrs Solžeņicins, Varlams Šalamova *Kolimas stāsti* un Jevgeņijas Ginzburgas *Stāvais maršruts*. (Aplbauma, bez šaubām, ir izmantojusi daudz plašāku avotu klāstu un veikusi pamatīgu pētniecisku darbu; vērtība pati par sevi ir viņas grāmatā ievietotā bibliogrāfija, izmantotās literatūras, dokumentu un arī autores sarunu saraksts.) Taču runa būtībā ir ne tik daudz par zināšanām par gulagu, kā par ilūziju, ka es spēju labāk saprast pašu padomju fenomenu, tā teikt, no iekšpuses. Ak vai, tā nav tiesa. Ja gulagā vispār ir ko saprast, tad to nesaprotu ne es, ne Aplbauma.

Šajos vairāk nekā 10 gados mana interese par padomju koncentrācijas nometnēm ir arvien sarukusi, un es tikpat kā neesmu sekojis strīdiem, kas 90. gadu pirmajā pusē notika Krievijā par gulaga liecību dabu un ticamību, tādēļ Aplbaumas grāmatā pēkšņi saskāros ar apsvērumu, ko gan man patiešām vajadzēja "zināt" vai iztēloties – gandrīz visi lielo gulaga memuāru un grāmatu autori – Jevgeņija Ginzburga, Ļevis Razgons, Varlams Šalamovs, Aleksandrs Solžeņicins – ir bijuši ziņotāji (tajā vai citā nozīmē, lielākoties – īslaicīgi) vai pat drošības iestāžu aģenti kā Boriss Džakovs (neticami, viņa segvārds bija Dzenis, tātad, cieši saistīts ar krievu darbības vārdu *stučatj*, "klauvēt", slengā – "pienest ziņas", no šejienes – stukačs kā ziņu pienesēja apzīmējums). Iespējams, ka pat *visi* ieslodzītie, kas atradās nometnēs ilgu laiku un izdzīvoja, bija administrācijas "uzticības personas" jeb pridurki. Šādā skatījumā dīvaini skan Aplbaumas vērtējums "...tiem, kas aprakstīja notiekošo", jo – un šeit es priekš laikus atļaušos atsaukties uz pazīstamo Viktora Frankla grāmatu par vācu koncentrācijas nometnēm *Pateikt dzīvei "jā"*: "...mēs, kas atgriezāmies, zinām un ar pilnu pārliecību varam teikt: "Labākie neatgriezās!")

Šo atsauci es nosaucu par priekšlaicīgu tādēļ, ka līdz šim apzināti centos izvairīties no divu režīmu – fašistiskā un komunistiskā – salīdzināšanas. No šādas salīdzināšanas neizvairījās Sandra Kalniete šī gada sākumā, uzstājoties Leipcīgas grāmatu tirgū. Pēc viņas vārdiem: "...abi totalitārie režīmi – nacisms un komunisms – ir vienādā mērā noziedzīgi," Vācijas Ebreju centrālās

padomes viceprezidents Solomons Kornis piecēlās un kopā ar dažiem līdzstrādniekiem atstāja zāli; nākamajās dienās vācu presē par šo gadījumu sacēlās liela jezga. Viens no galvenajiem Korna pārmetumiem Kalnietei balstījās uz Rietumos "korektu" viedokli, ka nacisma un komunisma noziegumus un to ideoloģijas nedrīkst salīdzināt, lai gan Korna reakcija visdrīzāk atspoguļoja bažas par antisemitisma pastiprināšanos jaunajā Eiropā (viņš Kalnietes kā cietušās puses apgalvojumos par padomju noziegumiem saskatīja vēlmi izvairīties no atbildības par latviešu un pašu noziegumiem pret ebrejiem).

Gan Anne Aplbauma, gan viņas grāmatas recenzenti abus noziedzīgos režīmus novieto blakus bez vilcināšanās. Jau uz Aplbaumas grāmatas amerikāņu izdevuma vāka gulags nosaukts par "Krievijas aizmirsto holokaustu", bet padomju koncentrācijas nometnes salīdzinātas ar Aušvices nometni, un atkal izvilcumi no recenzentu teiktā rada iespaidu, ka viņi ir satriekti par izlasīto – kā jau reiz viņi – varbūt tie bija citi viņi? – bija satriekti par Solžeņicina *Gulaga arhipelāgu*. Aplbauma jau grāmatas ievadā cenšas atrast iemeslu šādai "neziņai", norādot uz būtiskajām izmaiņām Padomju Savienībā visā tās pastāvēšanas laikā, vizuālās informācijas trūkumu par padomju koncentrācijas nometnēm, Rietumu kreiso spēku ietekmi, komunisma ideoloģijas pievilcību, padomju propagandu un vienu no svarīgākajiem iemesliem – Staļina Padomju Savienības lomu fašisma sakaušanā, kas deva tai sava veida kredītu iekšējā terora turpināšanai, nostādot neērtā stāvoklī pašus Rietumu sabiedrotus: "Neviens negrib domāt, ka esam sakāvuši vienu masu slepkavu ar otra masu slepkavas palīdzību." Ja vispār būtu nepieciešams kāds vienkāršs pierādījums tādām apgalvojumiem, tad par lielisku argumentu varētu derēt šāds Aplbaumas grāmatā minētais fakts: "Kad Sarkanā armija 1945. gadā maršēja pāri Vācijai, padomju militārā administrācija tās sāka būvēt nekavējoties, beigās izveidojot vienpadsmit šīs "īpašās" koncentrācijas nometnes – *speclagerja*. Divas no tām, Zaksenhauzene un Būhenvalde, tika izveidotas agrāko nacistu koncentrācijas nometņu vietā."

Aplbauma salīdzina abu totalitāro režīmu koncentrācijas nometņu sistēmas, pie tam vēsturiski šajā jomā ļoti šķīvī ievērojami aizsteidzās priekšā nacistiem – pirmās nometnes padomju Krievijā sāka būvēt 1919. gadā, bet 1920. gadā bija ierīkotas jau 84 nometnes režīma ienaidniekiem, gulaga ziedu laikos pastāvēja 476 nometņu kompleksi, un katrā no tiem bija no dažām līdz simtiem atsevišķu nometņu. Aplbauma norāda uz galveno kopīgo iezīmi abu režīmu koncentrācijas nometnēs – proti, "ienaidnieka" vai "zemāko cilvēku" nepieciešamību, vienkārši āk sakot, bija vajadzīgs pats princips, pēc kura cilvēkus ievietot koncentrācijas nometnēs. Vācijā par šo vajāto grupu kļuva čigāni, homoseksuāļi un, galvenokārt, ebreji, Padomju Savienībā – "tautas ienaidnieki", apzīmējums, kas faktiski ļāva vērsties pret pilnīgi jebkuru iedzīvotāju grupu. Aplbauma pievērš uzmanību arī koncentrācijas nometņu principiālajām atšķirībām, un runa nav tikai par to, ka atšķirības slepkavošanos formas – nacisti slepkavībām izmantoja gāzes kameras, bet viņu padomju kolēģi izlīdzējās ar "vienkāršu" nošu aušanu (lai gan ir liecības par to, ka padomju drošības iestādes slepkavošanai izmantojušas arī automašīnu izplūdes dūmus); Padomju Savienībā cilvēki – gan nometnēs, gan ārpus tām – gāja bojā ne tik daudz tādēļ, ka viņus plānveidīgi iznīcinātu (kā nacistu režīmā, kur pastāvēja nometnes tieši cilvēku iznīcināšanai jeb līķu ražošanai), kā sistēmas jucekļīguma un bezjēdzības dēļ, pie tam padomju koncentrācijas nometņu pamatuzdevums, ja nerunā par ideoloģisko "darba terapiju", bija ekonomisks – masveidā izmantot lētus (verģu) darbaspēkus. Cerības izdzīvot padomju koncentrācijas nometnēs noteikti bija lielākas nekā pie nacistiem, tomēr tās strauji samazinājās, ja ņem vērā padomju "saimniekošanos" apstākļus un 5, 10

un 25 gadu ieslodzījuma termiņus.

Lai aptvertu nodarīto noziegumu apjomu, īpaši ņemot vērā ierobežoto informācijas apriti par padomju terora sistēmu, bieži tiek meklēti statistikas argumenti, ar kuru palīdzību mēģina izvērtēt viena vai otra noziedznieka "ļū aunuma pakāpi". *Komunisma melnajā grāmatā* aprēķināts, ka komunistisko režīmu upuru skaits sasniedz 100 miljonus (aprēķinā ietverti arī Āzijas komunistiskie režīmi), bet nacistu iznīcināto cilvēku skaits tiek vērtēts apmēram 25 miljoni. Labi apzinoties, ka gulaga vēstures grāmatā bez šādas rēķināšanas neiztikt, Aplbauma tomēr norāda uz šādu aprēķinu aptuvenību un nosacītību, apstājoties pie 28, 7 miljoniem cilvēku, kas PSRS bijuši iesaistīti spaidu darbos, no kuriem 2 749 163 mira, bet, ja runa ir par sarkanā terora upuriem Padomju Savienībā vispār, tad to aprēķināt ir gandrīz neiespējami – tiek minēti no 10 līdz 20 miljoniem bojā gājušo. Savā ziņā šādi skaitļi samazina katra atsevišķa nogalinātā cilvēka nāves nozīmi, taču ļauj runāt par veselu iedzīvotāju grupu, tai skaitā, tautu, iznīcināšanu, proti, genocīdu.

Lielo skaitļus statistika neatstāj vietu iztēlei. Aplbauma, izmantojot pēc iespējas plašu avotu klāstu, ir sarakstījusi populāri vēsturisku grāmatu, kurā mēģināts vispusīgi aplūkot gulaga attīstību, viņas darbā tikpat kā nav vērtējumu, pie tam pāris ironiskās vietas, kurām pievērsu uzmanību, liecina, ka viņa uz padomju bezjēdzību patiešām skatās no attāluma. Piemēram, rakstot par Eduarda Bērziņa, Daļ stroja priekšnieka, apcietināšanu un nošaušanu, Aplbauma absurdās apsūdzības par "kontrrevolucionāru, sabotierisku un postošu darbību" kā "trockistu organizācijas spiegam un diversantam Kolimā", kas izrakto zeltu piegādājis Japānas valdībai un plānojis Krievijas Tālo Austrumu pārņemšanu Japānas labā, kā arī spiegošanu Anglijas un Vācijas labā, komentē ar ironisku piezīmi: "Acīmredzot Daļ stroja priekšnieks bijis ļoti daudzpusīgs cilvēks." Manuprāt, nav smieklīgi.

Anne Aplbauma nekad nav bijusi ieslodzīta, tāpat kā lielākā daļa no mums; tādēļ ir saprotams viņas izvēlētais "novērotājas no malas" žanrs. Lai gan viņas grāmata nevar cerēt uz tādu emocionālu iedarbību kā Šalamova *Kolimas stāsti* vai arī Solžeņicina *Gulaga arhipelāgs*, kas ir daudz literārāks par šo gulaga vēsturi, Aplbaumas grāmatas spēks ir tieši tās "zinātniskumā" un neitralitātē. Tiesa, bieži viņas izmantotie avoti nav neitrāli, ne pēc fakta, ne pēc stila, piemēram, runājot par nometnēs piedzimušajiem bērniem: "Es redzēju, kā aukles rītos modina bērnus. Viņas izdzina tos no aukstajām gultām, grūstīdamas un spārdīdamas, [...] iedunkādamas bērnus ar dūrēm un rupji uz tiem lamājoties, viņas novilkta tiem nakts drēbes un mazgāja ledainā ūdenī. Bērni pat neiedrošējās raudāt. Viņi savilka deguntņus kā veci vīri un žēli iedēja. Šis šausmīgais iedēšanos troksnis no bērnu mājas atskanēja caurām dienām. Bērni, kas bija jau pietiekami lieli, lai sēdētu vai rāpotu, gulēja uz muguras, pie vēdera piespiestiem ceļiem, izdvešot šīs divainās skaņas, kas līdzinājās klusinātai baložu dūdošanai." Vai runājot par padomju gaļas mašīnā ierautajiem Āzijas svešiniekiem: "Pat uzgaidāmajā telpā viņi sāpēs turēja savus vēderus un, kad iegāja aiz šķērssienu, izplūda bēdīgācinkstēs anā, kur vaidi sajaucās ar viņu savādo, laužīto krievu valodu. Viņu slimībai zālū nebija... Viņi mira vienkārši no skumjām pēc mājām, no ilgām pēc savas zemes, no bada, aukstuma un vienmuļā sniega baltuma. Viņu slīpās acis, pie ziemeļū ainavas nepieradušas, vienmēr asaroja, un skropstas kopā bija salīpinājusis plāna, dzeltenīga garoza. Retajās dienās, kad bijām brīvi no darba, uzbeki, turkmēņi un kirgīzi savācās barakas stūrī un uzvilka savas izejamās drēbes. Garus, krāsainus zīda halātus un izšūtas micītes. Bija neiespējami uzminēt, par ko viņi runā ar tādu izteiksmi un satraukumu, žestikulējot, cits citu pārkliedzot no skumji šūpojot galvas, taču tas nu bija droši, ka ne par

nometni."

Katrā ziņā ne jau skaitļi vien iedarbina ļaunumus salīdzinošā mehānismu; man pietika ar vienu rindkopu: "Tas viss izklausās ļoti civilizēti – izņemot to, ka cita pavēle nometnēm atļāva izraut mirušo ieslodzīto zelta zobus. Šai izraušānai vajadzēja notikt komisijas uzraudzībā, kurā bija nometnes medicīniskā dienesta, nometnes administrācijas un finanšu nodaļas pārstāvji. Pēc tam zeltu vajadzēja nest uz tuvāko valsts banku." Runa šeit nav par nacistu nāves nometnēm, kā pirmajā brīdī varētu likties.

Komentējot jau minēto "Kalnietes skandālu" par abu noziedzīgo režīmu salīdzināšanu, poļu vēsturnieks Pāvils Mahcevičs uzdod jautājumu, kā tad galu galā būtu mērāma to noziedzības pakāpe – "pēc ideoloģiskajiem kritērijiem, pēc konkrēta upuru skaita vai iznīcināšanas metožu veida?" Aplbaumas grāmata pierāda, ka nav tādu argumentu, kas ļautu apgalvot, ka nacisms bija nesalīdzināmi "ļautāks" par komunismu, pie tam diez vai kāds grāmatas autori varētu nosaukt par antisemīti, kura cenšas relativizēt ļaunumu, kas nodarīts ebreju tautai. Starp citu, aplūkojot padomju koncentrācijas nometņu izveidošanu, Aplbauma pievērš uzmanību arī Krievijas imperiālistiskajai politikai attiecībā uz mazo tautu pakļautību, kas pamatota kolonizatoru pārākuma ideoloģijā. Šāds skatījums uz "iezemnieku cilvēcību" to tuvina baltās rases pārākuma teorijai, uz kuru balstījās nacisti, bet tieši rasisma ideoloģija vēlāk lika izdarīt secinājumus par nacistiskā ļaunuma vienreizējumu.

Atceroties *Gulaga arhipelāga* bēdīgo likteni – lai gan 70. gados Solžeņicina darbs Rietumos bija bestsellers, tas tā arī nespēja radīt kādu jaunu attieksmi pret padomju iekārtu, Padomju Savienībā tā bija tāda kā disidenta rokasgrāmata, bet pēc PSRS sabrukšanas grāmatas lasītāju loks noplaka gandrīz līdz nullei –, es neņemšu prognozēt, kāds būs Aplbaumas grāmatas liktenis, bet visdrīzāk tā kļūs par parocīgu izziņu krājumu speciālistiem. Diez vai komunistiskā terora pēdējā būtu tieši šā veidā jāsaista ar jauna terora izveidošanu draudiem Rietumos, kā savas grāmatas aktualitāti cenšas pamatot Aplbauma. Par vēlu atgriezties pie iespējas – ja "krievu tauta un krievu elite atcerētos – iekšēji emocionāli atcerētos to, ko Staļins nodarīja čečeniešiem", izsūtīt visus čečeniešus uz Kazahstānas stepēm, "viņi nespētu 90. gados iebrukt Čečenijā ne vienreiz, ne otrreiz". Pievēršoties gulaga noklusēšanai pēc padomju Krievijā, Aplbauma salīdzina to ar nacisma izvērtēšanu procesā Rietumvācijā, kurā tiesai tika nodoti 85 000 nacistu. (No tiem gan tika notiesāti, raksta Aplbauma, tikai mazāk par 7000. "Tribunāli bija pamatīgi uzpirkti un personiskās nenovīdības un strīdu ietekmēti. Arī Nirnbergas prāva bija piemērs "uzvaretāju taisnībai", tā bija divdomīga likumu izkropļota un savādu gadījumu pilna, un ne mazāk dīvaina tajā bija padomju tiesnešu klātbūtne, kas ļoti labi zināja, ka arī viņu valsts ir atbildīga par masu slepkavībām.") Pēc gulaga vēstures grāmatas nevarīgs šķiet viņas secinājums – lai arī viņa atsaucas uz Krievijas rehabilitācijas komitejas priekšsēdētāju Aleksandru Jakovu –, ka galvenais gulaga aizmiršanas iemesls Krievijā ir tur valdošie cilvēki, kas joprojām saistīti ar padomju varu.

Tomēr kaut kādam iemeslam būtu jābūt. Lai gan Aplbauma raksta par padomju koncentrācijas nometņu ideoloģisko un saimniecisko bezjēdzību, tomēr viņa kā ikviens normāls cilvēks cenšas atrast jēlkādu šī neaptveramā masu terora cēloni. Bieži vien viņai šis cēlonis izrādās vienkārši Staļins. Aplbauma tā arī nespēj pieņemt, ka daudzo miljonu cilvēku nāve sarkanā režīma laikā varētu būt pilnīgi bezjēdzīga. Gulags atšķīrībā no nacisma nevienam nav neko iemācījis – ne to pārdzīvojušajiem, ne to organizējušajiem, ne Rietumiem, ne Austrumiem. Tomēr gulaga aizmiršana nepadara to neesošu, un Aplbauma nav

psihoterapeite, ar kuras palīdzību novērst komunisma traumu. Rietumu politiķiem joprojām nāksies pret Krievijas komunistisko pagātņi izturēties kā pret karstu kartupeli, tas ir, korekti, pie viena paklusējot par savu saistību ar šo pagātņi, šodienas Krievija vēl ilgi nevarēs atbrīvoties no sava lielvalstiskā šovinisma, krievi vienmēr būs nolemti atrasties īpašā pilsoniskās bezatbildības stāvoklī un 20. gadsimta vēsture nespēs un nespēs atpiņķerēties no ideoloģijas tīkliem. Ir par vēlu domāt par gulagu? – Lieliski, nedomājam! Un atmetam cerības saprast, kāpēc mums galvā ir tāda putra.

Vārdu sakot, nāksies vien mums visiem mūžīgi dzīvot blakus neredzamajam padomju darba un nāves noņemtu arhepelāgam.

Published 2005-01-04

Original in Latvian

Contribution by Rīgas Laiks

First published in *Rīgas Laiks* 11/2004 (Latvian version)

(c) Uldis Tirons/Rīgas Laiks

(c) Eurozine